

O'ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

ISSN 2181-922X

2026 Vol. 2

tsuull.uz
uzlc.tsuull.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2026 Vol. 2

tsuull.uz

uzlc.tsuull.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o'rinbosari: Nozliya Normurodova
Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoev, Samixon Ashirboyev, Nurboy Jabborov, Farhod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Saodat Muhamedova, Aftondil Erkinov, Dilorom Ashurova, Uzoq Jo'raqulov, Zulxumor Xolmanova, Ziyoda Teshaboyeva, Dilnavoz Yusupova, Iroda Azimova, Sulton Normamatov, Zulxumor Ortiqova, Botir Elov, Komil Kalonov, Manzura Abjalova, Rasul Atamurodov

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Muzaffar Komilov (O'zbekiston)
Elizabetta Ragagnin (Italiya)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Almaz Ulvi (Ozarbayjon)	Shodmon Vohidov (Tojikiston)

“O'zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.tsuull.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief:

Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief:

Nozliya Normurodova

Executive secretary:

Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoev, Samikhon Ashirboev, Nurboy Jabborov, Farhod Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Saodat Muhamedova, Aftondil Erkinov, Dilorom Ashurova, Uzak Jurakulov, Zulkhumor Khalmanova, Ziyoda Teshaboeva, Dilnavoz Yusupova, Iroda Azimova, Sulton Normamatov, Zulkhumor Ortikova, Botir Elov, Komil Kalonov, Manzura Abjalova, Rasul Atamurodov

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Muzaffar Komilov (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Tanju Seyhan (Turkey)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Almaz Ülvi (Azerbaijan)	Shodmon Vohidov (Tajikistan)

"Uzbekistan: Language and Culture" is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.tsuull.uz

MUNDARIJA

LINGVISTIKA

Dilrabo Elova

Normativ-huquqiy matnlarni lingvo-mantiqiy ekspertiza qilish metodologiyasi (Soliq kodeksining 248-moddasi misolida)6

Вафа Абдуллаева-Набиева

Развитие синтаксиса азербайджанского языка в рамках лингвокультурологии22

Kamil Tilyabayev

O'zbek tili: o'rganish, dekolonizatsiya va hissiyot40

Shaxlo Naraliyeva

O'zbek badiiy prozasida ekologik diskursning kognitiv-pragmatik tadqiqi (O'tkir Hoshimov va Tog'ay Murod asarlari misolida)64

ADABIYOTSUNOSLIK

Gulbahor Ashurova

Turkum she'rlar – Alisher Navoiy obrazini yaratishda lirik vosita sifatida.....77

Abdug'ani Nasriddinov

Adabiyotda falsafa va dinning uyg'unligi.....90

FAN. TA'LIM. METODIKA

Umidjon Kushayev

Sun'iy intellektning ta'lim tizimiga integratsiyasi: institutsional transformatsiya va strategik model (O'zbekiston misolida)102

Мадина Назарова

Формирование иноязычной риторической компетенции на материале английского официально-делового дискурса в неязыковом вузе115

TARIX. MANBASHUNOSLIK

Shamsiddin Kamoliddin

Somoniylar va o'g'uz turklari131

Ilhami Cəfərsəy

Avrasiyanın qədim Xivə, Samara və Buxara şəhərləri154

CONTENT

LINGUISTICS

Dilrabo Elova

Methodology of Linguo-Logical Expertise of Normative Legal Texts6

Vafa Abdullayeva-Nabiyeva

Development of the Syntax of the Azerbaijani Language Within
the Framework of Linguoculturology22

Kamil Tilyabaev

Uzbek Language: Acquisition, Decolonisation and Emotions40

Shakhlo Naralieva

A Cognitive-Pragmatic Study of Environmental Discourse in Uzbek
Fiction (based on the works of Utkir Koshimov and Togay Murad).....64

LITERATURE

Gulbahor Ashurova

Cycle of Poems as a Lyric Device in the Creation of the Image of
Alisher Navo'i77

Abdugani Nasriddinov

The Harmony of Philosophy and Religion in Literature.....90

SCIENCE. EDUCATION. METHODOLOGY

Umidjon Kushaev

Integration of Artificial Intelligence into the Education System:
Institutional Transformation and Strategic Model (Uzbekistan
as an Example).....102

Madina Nazarova

Formation of Foreign-Language Rhetorical Competence Through
English Official-Business Discourse in Non-Language Higher
Education.....115

HISTORY. SOURCE STUDIES

Shamsiddin S. Kamoliddin

Samanids and Oghuz Turks131

Ilhami Jafarsoy

Ancient Khiva, Samara and Bukhara Cities of Eurasia154

TARIX. MANBASHUNOSLIK
HISTORY. SOURCE STUDIES

Somoniylar va o'g'uz turklari

Prof. Dr. Shamsiddin S. Kamoliddin¹

Abstrakt

Maqolada Somoniylar sulolasining kelib chiqishi o'g'uzlar bilan bog'liq bo'lganligi haqida so'z yuritilgan. Xususan, ularning ajdodi Bahrom Chubin Xurosonda yashagan va Sosoniylarning harbiy xizmatida bo'lgan o'g'uz qabilalaridan yetishib chiqqan. Somoniylar sulolasining bobokaloni Somon-xudot "O'g'uznoma"da Somon-Yabg'u deb atalgan va o'g'uzlarning ajdodlari qatorida tilga olingan. Somoniylar sulolasi o'z hukmronligi davomida o'g'uz qabilalarining harbiy kuchlariga tayanganlar. O'g'uzlar Somoniylar sulolasining eng yaqin, ishonchli va sodiq odamlari bo'lib kelgan. Nasr ibn Ahmadning o'g'li amir Nuh ibn Nasr (943 – 956-yillarda hukm surgan) "malik as-Sin" – Chin hukmdori, ya'ni Qoraxoniylar xonining qiziga uylangan edi. Qoraxoniylar sulolasining kelib chiqishi ham *tag'azg'az*, ya'ni "to'qqiz o'g'uz" deb ataluvchi qabilalar bilan bog'liq edi. Somoniylar sulolasining so'nggi amiri Abu Ibrohim Ismoil ibn Nuh al-Muntasir (vafoti 395/1004-05-y.) G'uz turklarining yetakchisi Yabg'uning qiziga uylanib, u bilan qarindosh tutingan. XVI – XVII asrlarga oid manbalarda XIV asr o'rtalarida yashagan "Ismoil Somoniyning avlodi" bo'lgan Jandiy-bekning Jo'chiylar bilan qarindosh tutinib, o'z qizini Jo'chi Bukaning nabirasi va Shaybonxonning to'rtinchi nasldagi avlodi bo'lgan Ming Temurxonga nikohlab berganligi qayd etilgan. Mening fikrimcha, XIV asrda yashagan mazkur Jandiy-bek Somoniylarning so'nggi amiri al-Muntasirning G'uz turklari yetakchisi Yabg'uning qizi bilan qurgan turmushidan qolgan avlodi bo'lgan. Ming Temurxonning Jandiy-bekning qizidan bo'lgan to'rtinchi nasldagi avlodi Dasht-i Qipchoqda ko'chmanchi o'zbeklar davlatining asoschisi Abu-l-Xayrxon (1412 – 1468) edi. Uning nabirasi Muhammad Shayboniyxon (1451 – 1510) esa 1501 – 1601-yillarda O'rta Osiyoda hukmronlik qilgan Shayboniylar o'zbek sulolasining asoschisi edi.

O'zak so'zlar: *Turkiston, Xuroson, o'g'uzlar, Bahrom Chubin, Buxoro, Somon-xudot, "O'g'uznoma", Somoniylar, Saljuq turklari.*

¹Shamsiddin Kamoliddin Sirojiddin o'g'li – tarix fanlari doktori, professor, Oriental uinversiteti.

E-pochta: shamskamol@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2469-8717

Iqtibos uchun: Kamoliddin, Sh. S. 2026. "Somoniylar va o'g'uz turklari". *O'zbekiston: til va madaniyat* 2: 131 – 153.

Soʻz boshi

Oʻrta Osiyo tarixida Somoniylar sulolasining hukmronlik qilgan davri (IX – X asrlar) alohida ahamiyatga egadir. Chunki bu davrda Buxoro, Samarqand va boshqa shaharlar islom dunyosining eng yirik madaniy va ilmiy markazlariga aylandi, mahalliy xalqlarning islom davridagi davlatchiligi asoslari yaratildi. Yozma manbalarda Somoniylar sulolasining turli vakillari, ular hukm surgan davrdagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy ahvol haqida batafsil maʼlumotlar mavjud. Lekin Somoniylar sulolasining kelib chiqishi haqidagi maʼlumotlar juda ham kam va bir-biriga ziddir. Somoniylarning asl kelib chiqishi hali nomaʼlum boʻlsa ham, koʻpchilik tadqiqotchilar orasida ularning kelib chiqishi fors va Sosoniylar sulolasi bilan bogʻliq degan xato fikr hukm surib kelmoqda. Shuning uchun Somoniylar sulolasining asl kelib chiqishini aniqlash hozirgi kunda tarix fani oldida turgan eng dolzarb masalalardan biridir, uni hal etish uchun esa oldingidan ham kengroq doiradagi manbalarni jalb etgan holda qoʻshimcha tadqiqotlar olib borish zarur.

Bahrom Chubin

Manbalarda Somon-xudotning kelib chiqishi haqida turli maʼlumotlar keltirilgan. Koʻpchilik manbalarda uning shajarasi Sosoniy shohanshoi Xurmazd IV (579 – 590-yillarda hukm surgan) ning harbiy qoʻmondoni Bahrom Chubin (VI asr)ga borib taqaladi [Hudud al-ʼAlam, 102; Ibn Haukal, 468; Наршахий, 133]. Bahrom Chubin avval Armaniston va Ozarbayjon, keyin esa Rey va Xuroson marzboni etib tayinlangan. Ayrim maʼlumotlarga koʻra, Bahrom Chubinning kelib chiqishi Sosoniylar xizmatidagi oʻgʻuz turklaridan boʻlgan [Гумилев 1967, 162].

Maʼlumki, Bahrom Chubin oʻzini Parfiyaning aslzoda Mihran urugʻidan, yaʼni, Arshakiylar avlodi boʻlganligiga daʼvo qilgan [al-Masudi 102, 155; Фирдоуси 1952, 282]. Arshakiylarning kelib chiqishi Oʻrta Osiyoning koʻchmanchi qabilalari bilan bogʻliq boʻlib, ular qadimgi manbalarda Dahae umumiy nomi bilan tanilgan [Пигулевская 1958, 28]. Qadimgi fors bitiklarida daxlar Sirdaryoning quyi oqimi havzasida yashagan sak qabilalaridan biri sifatida qayd etilgan. Miloddan avvalgi III asrda ular janubga, Parfiya chegaralariga koʻchgan [Вайнберг 1999, 207, 261]. Sharqiy Orolboʻyidagi Jandaryoda tarqalgan Chirikrabort madaniyati daxlar bilan bogʻliq deb taxmin qilinadi [Пьянков 1968, 16].

Ibn Havqalning yozishicha, qadimgi turklarning Bajnaq (بجنق) qabilasidan bir qancha odamlar qadimda oʻz yurtlarini tark etib,

avval al-Andalusga (الاندلس), so'ngra al-Barza'a (البرذعة), ya'ni Parfiyaga ketishgan [Ibn Haukal, 15]. Bu xabarda miloddan avvalgi III asr oxirida ko'chmanchilar tomonidan barpo etilgan Parfiya davlatining tashkil topishi davrida yuz bergan voqealar aks etgan bo'lishi mumkin. Parfiyaliklar singari Sosoniylar ham o'z chegaralarini qo'riqlashda qo'shni "yovvoyi" qabilalarning harbiy kuchlarini keng jalb qilganlar. Chunki ko'chmanchilarning harbiy salohiyatidan foydalanish bir vaqtning o'zida ular ustidan doimiy nazoratni ta'minlagan. Chegara yerlarning hokimlari lavozimiga, asosan, eroniy bo'lmagan xalqlar vakillari (xioniylar, eftaliylar, xazarlar, turklar, daylamiylar, armanlar, gurjilar va boshqalar) tayinlangan. Ular "chegara posboni" ma'nosini anglatuvchi yuksak *marzbon* unvoniga ega bo'lib, Sosoniylar saroyida oliy harbiy tabaqa qatoriga kiritilgan [Колесников 1981, 49, 54, 55].

Ma'lumki, Xusrav I Anushirvon turk malikasi Kayen [Теп-Мкртчян 1979, 57], ya'ni turk xoqonining qiziga uylangan [at-Tabari I, 899]. Bu nikoh forslarning 554-yilda turklar davlatiga yuborilgan elchiligi natijasida tuzilgan edi [Мокрынин 2004, 72]. Bu xoqonning ismi manbalarda Ko'kam-xoqon tarzida ham keltiriladi, u 568-yilda Rum (Vizantiya)ga o'z elchilarini yuborgan G'arbiy Turk xoqonligining birinchi oliy hukmdori Istami-xoqon Dizavul bilan bir shaxs deb taxmin qilinadi [Ibnu'l-Balkhi, 24, 94, 98].

Xusrav I Anushirvonning o'g'li va taxt vorisi shahzoda Hurmazd IV onasi turk bo'lgani tufayli forslar uni "Turkzoda" deb ataganlar. Hurmazd otasining siyosatini davom ettirib, Eron zodagonlari va ruhoniylariga qarshi shafqatsiz kurash olib bordi, nasroniylarga nisbatan bag'rikenglik siyosatini olib bordi va oddiy xalq ommasiga tayandi [Пигулевская 1946, 84 – 85], ommaning salmoqli qismini esa eftaliylar, turklar va boshqa eroniy bo'lmagan xalqlar tashkil etar edi¹. Aytishlaricha, u shunday degan ekan: "Taxt faqat oldidagi oyoqlariga suyana olmasligi singari, davlat ham faqat zardushtiylarga tayanishi mumkin emas" [at-Tabari I, 990]. Bahrom Chubin esa uning *sipohsalori*, ya'ni bosh qo'mondoni bo'lgan. Umuman olganda, Eronning kamida 4 ta shohi (Xusrav I Anushirvon, Hurmazd IV Turkzoda, Xusrav II Parviz va Shiruya) turk xoqonlari bilan oilaviy aloqada bo'lgan.

Bahrom Chubin 588-yilda eftaliylar va turklar ustidan g'alaba qozongandan keyin shoh Xurmazd IV Turkzoda unga Balx va butun Xuroson yerlarini in'om etadi. Cho'l-xoqon²ning o'limidan keyin

¹ Shohanshoh Xurmazd IV Turkzoda o'z hukmronligi davrida Eron zodagonlaridan 13 ming kishini qatl qildi [Bel'ami II, 248].

² Bu xoqon Tardu (Qora Churin)ning o'g'li va Istami-xoqonning nabirasi El Arslon bilan bir shaxs bo'lgan. Narshaxiy uni Sher-i Kishvar deb atagan; arab tilidagi

uning o'g'li El-tegin¹ Baykand qal'asiga berkinib oladi. Bahrom Chubin uni qamal qilib, taslim bo'lishga majbur qiladi va katta o'lja qo'lga kiritadi. Lekin uning hammasini shohanshoh Hurmazdga yubormasdan, asosiy qismini o'ziga olib qoladi. Shohanshoh bundan g'azablanib, uni lavozimidan ozod qiladi. Bahrom Chubin turklar bilan bitim tuzib, qo'shinlariga ko'plab turk askarlarini qabul qiladi va ular bilan birga Sosoniylar poytaxti Ktesifonga yurish qiladi. Xusrav II Parviz o'z poytaxtidan qochib, panoh izlab Rum (Vizantiya) imperatori Mavrikiy oldiga boradi. Sosoniylardan hokimiyatni tortib olib, Bahrom Chubin bir yildan ortiq vaqt davomida taxtda o'tiradi va hatto o'zining surati tushirilgan tangalar chiqarishga ham ulguradi. 591-yilda arman, gurji va rumliklarning Xusravga sodiq qolgan fors qo'shinlari bilan birlashgan harbiy kuchlari Armanistondagi Balarat daryosiyonida Bahrom Chubin qo'shinlarini mag'lubiyatga uchratadi. Shundan keyin Bahrom Chubin sharq tomonqa qochib, Farg'ona turklari huzurida panoh topadi. U Barmuda ismli turk xoqoni, ya'ni El-teginning do'sti va maslahatchisiga aylanib, uning qiziga uylanadi. Lekin ma'lum vaqt o'tgandan keyin u Xusrav II Parviz tomonidan yuborilgan ayg'oqchi josus tomonidan zaharlab o'ldiriladi [Гумилев 1960, 229 – 230]. Somoniylar sulolasining bobokaloni Somon-xudot aynan shu nikoh natijasida vujudga kelgan oilaning avlodi bo'lgan.

Bahrom Chubinning ikkinchi ismi "Chubin" yoki "Chubina" o'rta fors tilida "qarg'a" degan ma'noni anglatgan [Wolf 1935, 301] va shohanshoh Hurmazd IV Turkzoda davrida uning saroy lahjasidagi laqabi bo'lgan deb hisobladi [Firdousi VI: 654 – 655]. VIII asrning 2-yarmida yozilib, Tibet tiliga tarjima qilingan bir geografik risolada o'sha davrda O'rta Osiyoda yashagan qabilalar va xalqlar orasida Yan-ti (Kushon) va Xe-bdal (Eftaliy) qabilalari bilan qo'shni bo'lgan Gar-rga-pur qabilasi qayd etilgan [Гумилев 1967, 162]. Ko'rinib turibdiki, bu yerda o'sha davrda G'arbiy Turk xoqonligi tarkibiga kirgan To'xoristonda yashagan xalqlar haqida so'z yuritilgan. Gar-rga pur etnonimi 2 ta so'z – turkcha *gar-rga* (qarg'a)² va o'rta forscha *pur* (o'g'il)³ dan iborat bo'lib, birinchisi forscha *chubin* (qarg'a) so'zining tarjimasidir. Balxda yashagan Bahrom Chubin avlodlarini turklar shunday deb ataganlar [Гумилев 1967, 162]. O'rta asrlarda Balx atroflarida joylashgan ayrim aholi maskanlari Bahrom Chubin

manbalarda u Shaba yoki Shiyoba, fors tilidagi manbalarda Sova-shoh, Xitoy manbalarida esa Asilan-dagan (Arslan-tarxan) deb atalgan.

¹ Matnda uning ismi Yil-tegin (يل تگين) shaklida keltirilgan. Xitoy manbalarida u Nili-xon, fors tilidagi manbalarda esa Parmuda deb atalgan.

² Qadimgi turk tilida *karga* so'zi "qarg'a" degan ma'noni anglatgan [ДТС, 426].

³ O'rta fors tilida *pus(ar)* yoki qisqartirilgan *pur* so'zi "o'g'il" degan ma'noni anglatgan [MacKenzie 1971, 69].

nomi bilan bog'liq bo'lgan. Masalan, Balx viloyatida Chubinobod (جویناباد) nomli qishloq qayd etilgan [as-Sam'oniyy III, 348], Guzganon viloyatidagi Andhud shahridan Faryobga olib boruvchi yo'lda esa Chubin (جوین) nomli oraliq qo'nalg'a bo'lgan [al-Moqaddasi, 347]. Taxmin qilish mumkinki, bu qishloqlar Bahrom Chubin avlodlarining mulki bo'lgan.

Sibir xalqlari va Shimoliy Amerika hindulari mifologiyalarida qarg'a yoki ona qarg'a markaziy qahramon bo'lib, eng oliy ajdod, madaniy qahramon va buyuk shaman sifatida namoyon bo'ladi [Мелитинский 1991, 245]. Qadimgi turklarda qarg'a tongda chiqayotgan Quyoshning ramzi hisoblangan va tonggi ko'k osmon bilan bir qatorda oliy Xudo Tangrining timsoli bo'lgan. Qadimgi turk hukmdori Kul-teginning bosh kiyimida qanotlarini yoygan burgut qiyofasidagi Qizil qarg'a tasviri tushirilgan [Зуев 2002, 24, 226]. Yaqin Sharq, Shimoliy Afrika, Yevropa va Hindiston xalqlarining mifologik tasavvurlarida esa qarg'a, aksincha, iblisga o'xshash mavjudot bo'lib, baxtsizlik, ofat va yomonlik alomati hisoblanadi [Мелитинский 1991, 245]. Sosoniylar davridagi Eronda esa qarg'a tasviri ko'pincha xorijdan kelgan yot unsurlar va yovuz dushmanlarni ifodalash uchun ishlatilgan¹. Tabiiyki, qarg'ani anglatuvchi ism Bahrom Chubin kabi odamga faqat bu qush ijobiy qahramon sifatida qabul qilingan muhitda berilishi mumkin edi².

Bahrom Chubinning ajdodlaridan biri Chubin ibn Milod ismiga ega bo'lgan [Macoudi II, 213]. Bahrom Chubinning 19-nasldagi ajdodi bo'lgan xuddi shu shaxsning o'zi boshqa manbalarda Karkin (Kargin, Gargin) ibn Milod deb atalgan [Гардизи, 62; Mustawfi-i Qazwini I, 94, 120]. Demak, uning asl ismi Kargin bo'lib, bu ism qadimgi turkcha *karga* (qarg'a) so'zidan yasalgan, Chubin esa uning forsha tarjimai bo'lgan.

O'rta asrlarda ko'chmanchi turkman-o'g'uz qabilalari orasida *qarqin* degan qabila (el) qayd etilgan [Кононов 1958, 68, 72]. O'g'uz turklarining afsonaviy ajdodlaridan biri Qarqin deb atalgan, nasl-nasabiga ko'ra u O'g'uzxonning 3-o'g'li Yulduzxonning 4-o'g'li bo'lgan [Рашид ад-Дин 1946 I (1), 88 – 89; Рашид ад-Дин 1987, 65 – 66],

¹ Bir qissada arab qabila boshlig'i Xusrav I Anushirvonga "mening yerimni qarg'alar bosib oldi", deb shikoyat qiladi. Xusrav undan: "Qaysi qarg'alar Habashistondanmi yoki Hindistondanmi?" – deb so'radi, arab unga: "Habashistonlik" deb javob berdi [Browne 1997, 179].

² Jasoratlari xalq afsonalarida ulug'langan Bahrom Chubin kabi mashhur qahramon qarg'a baxtsizlik, ofat va yomonlik timsoli bo'lgan iblisga o'xshash jonzot sifatida ifodalangan muhitda bu nom bilan atalishi mumkin emas edi. Bahrom Chubin siymosining xalq dostoni qahramoniga aylanishi tarixi haqida qarang: [Czegdely 1958, 21 – 43].

shuningdek, yana bir o'g'uz hukmdori Qarqin Qonaq-Alp deb atalgan [Кононов 1958, 78].

Somon-Yabg'u

Ayrim dalillar al-Muntasir bilan o'g'uzlar boshlig'i Yabg'u o'rtasida oilaviy aloqalarning o'rnatilishi, shuningdek, o'g'uzlarning Somoniylar bilan yaqinligi tasodifiy emasligini ko'rsatadi. Xususan, o'g'uzlarning o'rta asr rivoyatlarida Somoniylar ularning ajdodlari sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, qadimgi o'g'uzlarning afsonaviy hukmdorlari qatorida Somon Xudot ham tilga olinadi. Rashid ad-Dinning "O'g'uz-noma" asariga ko'ra, To'quz (Dukur) Yavkuy ismli xondan keyin Movarounnahrda Somon Yavkuy deb atalgan Aslzoda xon hukmronlik qilgan, u yana Somon Xudot deb ham atalgan, va barcha Somoniylarning ajdodi bo'lgan [Рашид ад-Дин 1987, 94].¹ Abu-l-G'oziy asarida o'sha xon (ya'ni, Somon Yavkuy) "Aslzoda" nomi bilan tilga olinadi va uning 20 yil hukmronlik qilgani qayd etiladi. Unga ko'ra, Somon Xudot 10 yil hukmronlik qilgan Arslonxondan keyin va Saljuqiylarning bobosi Arslonxondan oldin hukmronlik qilgan [Кононов 1958, 69]. Xuddi shu rivoyatning keyingi davrda yozilgan nusxasiga ko'ra, "yavkuy" so'zi "qabila boshlig'i" ma'nosini bildirgan va sulolaviy nom sifatida xizmat qilgan [Мухамедова 1978, 169 – 171].

Muslih ad-Din Muhammad al-Loriy (XV asr)ning "Mir'ot al-advor va mirhot al-ag'yor" ("Zamon va o'zgarishlar shodligi ko'zgusi") asarida ham Rashid ad-Dinning Somoniylarning o'g'uzlardan kelib chiqishi haqidagi xabari keltirilgan, va Rashid ad-Dinning "Jomi' at-tavorix" ("Yilnomalar to'plami") asariga ishora qilingan. Al-Loriyning yozishicha, Somoniylarning ajdodi Somon Yabg'u², uni Aslzoda deb ham ataganlar, o'g'uz turklari oilasidan kelib chiqqan. Islom dini tarqalishining boshida uning oilasidan To'g'rul ismli hukmdor bo'lgan, undan keyin Somon Yabg'u hukmronlik qilgan [al-Loriy, 234a]. To'g'rul ismli xuddi shu hukmdor Rashid ad-Dinning yuqorida tilga olingan "O'g'uz-noma" asarida Tokuz (Dukur) Yavkuy

¹ "O'g'uz-noma" – Rashid ad-Dinning "Jomi' at-tavorix" ("Yilnomalar to'plami") tarixiy asaridan parcha bo'lib, uning qo'lyozmasi Istanbuldagi To'pqopi saroyi kutubxonasida (Bag'dod ko'shku fondi) 282-raqam ostida "Majmu'a-i" Hofiz-i Abru" (vv. 590a – 601b va 641a) tarkibidada saqlanadi.

² Matnda: سامان باوغي – Somon-bovg'i. Fors tilidagi manbalarda *yabg'u* unvoni turli shakllarda keltirilgan: *biyog'u* (بياغو) [Наршахи: 23], *boyg'u* (بايوغو) [Джувеини, 444], *boyku* (بايكو) [Рашид ад-Дин I (2), 274.], *biyg'u* (بيغو) [Та'рих-и Систан, 343 – 351], *payg'u* (پايغو) [Байхаки, 576, 602, 646; Гардизи, 117 – 118], *bovg'i* (باوغي) [al-Loriy: 234a] va boshqalar bo'lib, "xalq yoki qabila oqsoqoli" ma'nosida qo'llangan [Будагов 1869 I, 234].

deb qayd etilgan.

Somoniylar ajdodlarining Sirdaryoning quyi oqimi havzasidagi o'g'uzlar bilan aloqasi yana bir rivoyatda aks etgan. Unga ko'ra, Somon Xudotning otasi islomga qadar lashkarboshi bo'lgan. Arablar istilosidan keyin Somon otasining mavqeyi o'zgarib, Xuroson zodagonlaridan biriga tuya yo'lboshchisi bo'lib qoladi. Biroq, bu uning uchun haqoratli edi, chunki u aslzoda edi. Islomgacha bo'lgan davrda Bahrom Chubin avlodlari butun Movarounnahrning hukmdorlari bo'lgan. Shuning uchun u Turkistonga borib, u yerda talonchilik bilan shug'ullanadi. Biroz vaqt o'tgach, u kuchli qo'shin to'plab, Ashnos (اشناس)¹ shahrini egallaydi va uning hukmdori bo'ladi [Mustawfi-i Qazwini, 379]. Xondamir (XV asr) asarida ham shunday ma'lumotlar keltirilgan [Xʻandamir II, 352]. Eslatib o'tamizki, Turkistonning Ashnosshahrida ilko'rta asrlarda aholining ko'pchiligini o'g'uz turklari tashkil qilgan, bunday shaharda hokimiyatni faqat o'sha muhitning o'zidan chiqqan kishi qo'lga kiritishi mumkin edi. Noma'lum muallif tomonidan 611/1214-15-yilda arab tilida yozilgan bir qo'lyozmada keltirilgan yana bir rivoyatda Sayxun daryosi (Sirdaryo) haqida so'z yuritiladi, unga ko'ra, bu daryo Ma' Jand (ماء جند), ya'ni "Jand suvi" deb ham atalgan². Bu daryoda Somoniylarning vatani Ashnos (اشناس) shahri joylashgan, Somon (سامان) esa uning 'amili (عامل), ya'ni soliq yig'uvchi noibi bo'lgan [Togan 1964, 63].

Somoniylar va O'g'uzlar

Ma'lumki, Somoniylar Sirdaryoning quyi oqimida yashagan o'g'uzlarning iltimosini qanoatlantirib³, ularga Zarafshon vodiysidagi Nur atroflari va Buxoro atroflariga ko'chib kelishga ruxsat berganlar [ал-Хусайни, 164; Байхаки, 823]. Bu o'g'uzlarning avlodlari bugungi kungacha Buxoro viloyatining Nurota hududida istiqomat qilayotgan turkmanlar hisoblanadi [Шаниязов 1973, 5]. Ma'lumki, o'g'uzlar nafaqat shahardan tashqaridagi yerlarda, balki Buxoro shahriga bevosita tutash yerlarda ham o'rnashgan. Xususan, Buxoro yaqinida Jand atroflaridan kelgan turkman ko'chmanchilari al-Qariyya al-Jadida (القرية الجديدة) – "Yangi qishloq" nomli qishloqqa asos solganlar [as-Sam'oniyy III: 319]. Keyinchalik bu qishloq shahar tarkibiga kirgan va Turk-i Jandiy deb atalgan⁴ [Сухарева 1976, 91]

¹ Ashnos (اشناس) – Sirdaryoning quyi oqimida, Jand va Signoq oralig'ida joylashgan turklarning shahri [Mustawfi of Qazwin: 261; Рашид ад-Дин I (2), 200].

² Turkcha Jand suyi (جند سوي) yoki forscha Ab-i Jand (اب جند) nomining arabcha tarjimai.

³ Arab tilidagi manbalarda o'g'uz turklari "al-g'uzz" (الغز) deb atalgan.

⁴ XV asrda bu yer qabriston bo'lib, unda Xoja Jandiy nomi bilan shuhrat qozongan

– 92]. Oralaridan keyinroq Saljuqiylar sulolasi yetishib chiqqan bu o'g'uzlar Somoniylarni ko'p marta qo'llab-quvvatlaganlar, ularning eng yaqin ittifoqchilari sifatida harakat qilganlar. Masalan, al-Utbiyning yozishicha, 382/992-93-yilda Somoniylar amiri Nuh II ibn Mansur (hukmronligi 365 – 387/976 – 997) davrida Buxoroda hokimiyatni qo'lga olgan Bug'roxon kasal bo'lib qolib, shaharni tark etganda¹, uning yo'li o'g'uzlarning yerlaridan o'tadi. O'g'uzlar uning ketidan bir necha chaqirim ta'qib qilib, qo'shinidan ortda qolgan va kuchsizlangan jangchilarni o'ldirganlar [ал-'Утби 1939, 223; ал-'Утби 1988, 26 – 27]. Ilikxonning o'g'li Horun Somoniy amirlaridan biriga qarashli chekka hududlarning bir qismini qo'lga kiritganda, Horun o'g'uzlar hukmdori Saljuqqa yordam so'rab murojaat qiladi, va Saljuq unga yordamga o'z o'g'li Arslonni qo'shin bilan yuboradi [Ибн ал-Асир 2006: 198]. 391/1000-01-yilda Somoniylarning so'nggi amiri al-Muntasir Qoraxoniylarning O'zganddagi zindonidan qochib, Xorazmga yo'l oladi [ал-'Утби 1939, 223; ал-'Утби 1988, 37], chunki u yerda aholining salmoqli qismini o'g'uzlar tashkil qilar edi [Hudud al-'Alam: 121 – 122]. Oxirgi Xorazmshoh Abu-l-Abbos Ma'mun ibn Ma'mun (hukmronligi 399 – 407/1009 – 1016) saroyida bir qancha Somoniy shahzodalari bo'lgan [Байхаки, 808 – 809, 812 – 817].

Amir Nasr ibn Ahmad

Ibn az-Zubayr o'zining “Kitab az-zaxa'ir va-t-tuhaf” (“Boylıklar va sovg'alar haqida kitob”) asarida yozishicha, 327/938-39-yilda as-Sin podshohi amir Nasr ibn Ahmad (301 – 331/914 – 943-yillarda hukm surgan) huzuriga as-Sinning eng yirik 4 nafar olimlaridan iborat elchilarini yuborgan. Ularning xavfsizligini ta'minlash uchun 40 ta otliq askar ularga hamrohlik qilgan. Elchilar amir Nasr ibn Ahmadga as-Sin podshohining maktubini berishadi, unda u amirdan so'nggi 27 yil davomida as-Sin podshohiga to'lanmagan soliqni to'lashini va as-Sin podshohiga bo'ysunishini ochiq tan olishni talab qilgan. Aks holda, u Somoniylarga qarshi qo'shin jo'natish, so'ngra Iroq va butun xalifalikka qarshi yurish bilan tahdid qildi. Amir Nasr ibn Ahmad elchilarni qabul qilib, ularga quyidagi mazmundagi javob xatini topshirdi: “Ey yigit, bilginki, men seni va senga

Abu Nasr Ahmad ibn Fadl Muso mazori joylashgan. U hanafiy mazhabining mashhur faqihi shayx Abu Bakr Muhammad ibn Ishoq Kalobodiy al-Buxoriyning (vafoti 380/990-91 yoki 385/995-96) shogirdlari va safdoshlari (ashoblari)dan edi [Гафурова 1992, 70].

¹ Ibn al-Asirning yozishicha, bu voqea 383/993-94-yilda sodir bo'lgan [Ибн ал-Асир: 155 – 157].

o'xshaganlarni nazardan qochirmaganimning sababi qo'rquvdan emas, kuchsizligimdan yoki qo'shin va qurol-yarog'imning yetishmasligidan ham emas. Men tilimni tiyganimning sababi faqat shuki, oliy hukmdor (ya'ni xalifa) menga harakat qilishni buyurmadi. Mening dinimda buyruqsiz biror ish qilish mumkin emas..." Shundan so'ng as-Sin podshohi islom dinini qabul qildi" [Ibn az-Zubayr, 148 – 149].

Abu Dulaf o'zining birinchi daftarida yozishicha, u Xurosonga kelganida, amir Nasr ibn Ahmad huzuriga as-Sin podshohi Kalin ibn ash-Shohirdan elchilar kelib, undan ikki sulola o'rtasida nikoh shartnomasini tuzishni so'radi. Lekin Nasr ibn Ahmad qizini g'ayridin kofirga berishdan bosh tortdi. Shunda ular amirdan o'g'illaridan birini as-Sin podshohining qiziga uylantirishni iltimos qilishdi va amir bunga rozi bo'ldi. Nasr ibn Ahmad as-Sindan kelgan elchilar bilan birga o'zining elchilarini Abu Dulaf hamrohligida uyg'urlar poytaxti Sandabil (Kansu) shahriga yubordi. Uyg'urlar malikasi as-Sindan Buxoroga yetib kelganda, amir Nasr ibn Ahmad vafot etgan edi, keyin u taxt vorisi amir Nuh ibn Nasr (331 – 343/943 – 954-yillarda hukm surgan)ga turmushga chiqdi va undan bo'lajak amir Abdulmalik ibn Nuh tug'ildi [Abu Dulaf, 347 – 361]. Bu ikkinchi ma'lumotda ham, aftidan, Sharqiy Turkistondagi qarluq podshohining amir Nasr ibn Ahmad huzuriga yuborgan mazkur elchilari nazarda tutilgan bo'lsa kerak. Shundan keyin ko'p o'tmay qarluqlar podshohi islom dinini qabul qilib, Somoniylar bilan qarindoshlik aloqalarini o'rnatgan [Meq 1966, 376; Bosworth 1969, 24 – 25].

Arab tilidagi manbalarda as-Sin (الصين) atamasi ko'pincha Xitoy imperiyasini anglatgan. Lekin mazkur manbalarda *malik as-Sin* (ملك الصين), ya'ni "as-Sin podshohi" deganda, xitoy imperatori emas, balki moniylikni qabul qilgan turklar nazarda tutilgan [ат-Табапи, 11 – 16]. Ayrim ma'lumotlarga ko'ra, islomgacha bo'lgan davrda Movarounnahrning barcha hududlari as-Sin mamlakati tarkibida bo'lgan, Samarqand esa uning bosh shahri bo'lgan. Islom dinidan keyin moniylikka e'tiqod qilgan as-Sin aholisi o'z yurtlarining markaziga ko'chib o'tgan, Samarqandda esa ularning izlari, ya'ni a'lo sifatli qog'oz ishlab chiqarish izlari saqlanib qolgan [Marvazi, 6; ал-Марвази, 47]. Arab geograflari al-Istaxriy va Ibn Havqalning yozishicha, "Forslar, ya'ni Sosoniylar, davrida Eronshahr (ایران شهر) yoki al-Fors (الفارس) mamlakatining chegaralari ma'lum edi. Islom dinining qabul qilinishi bilan qo'shni as-Sin, ar-Rum va al-Hind mamlakatlariga qarashli yangi yerlar qo'lga kiritilib, Eronshahrga qo'shib olindi. Jumladan, as-Sin (الصين) mamlakatidan Movarounnahr

tortib olindi". Yana ta'kidlanadiki, "as-Sin mamlakati turklarning barcha mamlakatlari, at-Tubbat (Tibet)ning bir qismi va butparastlar diniga e'tiqod qiluvchilarning barchasini o'z ichiga oladi" [al-Istakhri, 4; Ibn Haukal, 9]. Abu Rayhon Beruniy ham shunday yozgan: "as-Sin mamlakatiga as-Sinning o'zi (ya'ni Koshg'ar)dan tashqari, Tibet, Xo'tan, Balx daryosining orqasidagi mamlakatlar va ularga qo'shni bo'lgan turklar kiradi" [Бируни 1966, 155].

Bu ma'lumotlardan kelib chiqib, taxmin qilish mumkinki, amir Nasr ibn Ahmad bilan qarindosh tutingan "as-Sin podshohi" Qoraxoniylar sulolasining hukmdori Satuq Bug'roxon (920 – 955-yillarda hukm surgan) bo'lgan. Uning bobosi Bilga Kul Qadir Arslonxon (840 – 893-yillarda hukm surgan) va otasi Bazir Arslonxon (893 – 920-yillarda hukm surgan) qarluqlarning Somoniylarga qarshi olib borgan kurashiga boshchilik qilgan. Otasining vafotidan keyin Satuq Koshg'arda amakisi O'g'ulchaq Arslonxon (893 – 940-yillarda hukm surgan) saroyida yashagan. Rivoyatga ko'ra, Satuq Bug'roxon 932-yilda 12 yoshida yashirin ravishda islom dinini qabul qilib, Ibrohim ismini olgan edi [ал-Карши, 20 – 24]. 327/938-39-yilda O'g'ulchaq Arslonxon amir Nasr ibn Ahmad huzuriga elchilar yuborib, Satuqni uning qiziga uylantirmoqchi bo'ldi. Lekin Nasr ibn Ahmad unga rad javobi berdi, chunki u Satuq Bug'roxonni g'ayridin deb bilar, uning yashirin ravishda islom dinini qabul qilganini bilmas edi. Qoraxoniylar sulolasi qarluq qabilalaridan yetishib chiqqan edi, qarluqlar esa ilk o'rta asrlarda uyg'urlar va boshqa jami 9 ta qabila bilan birga "to'quz o'g'uz" deb ataluvchi qabilalar ittifoqini tuzishgan edi. Demak, ular o'zlarining kelib chiqishini Somoniylar sulolasi bilan bir bo'lgan deb hisoblashiga asos bor edi.

Amir al-Muntasir

Somoniylar sulolasining so'nggi amiri al-Muntasir faxriy nomi bilan mashhur bo'lgan Abu Ibrohim Ismoil ibn Nuh as-Somoni (vafoti 395/1004-05) G'uz turklari yetakchisi Yabg'uning qiziga uylanib, u bilan qarindosh tutingan [Gardizi, 383; Гардизи 1939, 229]. Al-Muntasirning atrofidagi unga soqiq odamlarning deyarli barchasini uning turk amirlari va hojiblari – Arslon Yalu (Balu), Abu-l-Qosim Simjur, Husam ad-Davla Tosh, Abu Nasr Hojib va boshqalar tashkil qilgan, uning eng ishonchli himoyachisi va tayanchi, do'sti va yordamchisi esa Tuztosh Hojib edi [ал-Утби 1939, 224 – 225; ал-Утби 1988, 37, 39, 40, 43]. Xurosonda amir Nasr qo'shinlari tomonidan mag'lubiyatga uchragan al-Muntasir himoyasiz qolib, o'g'uzlar huzuriga qochib ketadi, chunki ular

doim "Somoniylar sulolasiga qilgan xizmatlari bilan maqtanar, bu xonadonga muhabbat va do'stlik tuyg'ularini his qilar edi". Ular al-Muntasirga yordam va madad berishga tayyor ekanliklarini bildirdilar va 393/1002-03-yilda u bilan birga Ilikxonga qarshi yurish qilib, uning qo'shinini mag'lub etdilar [ал-'Утби 1939, 224; ал-'Утби 1988, 41]. Keyinchalik, 394/1003-04-yilda al-Muntasir Nur qal'asida berkinganida, uning tarafdorlari orasida Samarqandlik turk g'ulomlari va yana o'g'uzlarning qo'shinlari qayd etiladi [ал-'Утби 1939, 225 – 226; ал-'Утби 1988, 43]. Somoniylarning so'nggi amiri al-Muntasir 396/1005-06-yilda Zamm qal'asi yaqinida joylashgan ko'chmanchi arablarning lashkargohida o'ldirilgan [Ибн ал-Асир 2006, 174 – 177]. Rivoyatga ko'ra, u hozirgi Kerki shahrining shimoli-g'arbidagi Ostona Bobo qishlog'ida joylashgan "Alambardor" maqbarasiga dafn etilgan [Пугаченкова 1983, 19].

Jandiy-bek

"Ismoil Somoniy vaqfnomasi"¹da yozilishicha, Somon uyining sultonlari sulolasi tugagandan so'ng bu oila a'zolarining ba'zilari hunarmandchilik bilan, boshqalari esa ilm-fan yoki xayriya ishlari bilan shug'ullandilar. Ularning hammasi o'rta hol odamlarga aylandilar [Ismoil Somoniy vaqfnomasi, 456 – 457 satrlar; Камолиддин, Мусаметов 2024, 116]. Lekin ba'zi ma'lumotlarga ko'ra, Somoniylar sulolasining ayrim avlodlari mahalliy boshqaruv tizimida qolib, XIV asrgacha o'z nasl-nasabini saqlab kelgan.

Xususan, XVI asrda o'zbek tilida noma'lum muallif tomonidan² yozilgan "Tavorix-i guzida-yi Nusratnoma" nomli asarda "Ismoil Somoniy avlodi" bo'lgan Jandiy-bek haqida ma'lumot keltirilgan. Bu asarda yozilishicha, Jandiy-bek Jo'chiylar sulolasi bilan qarindosh-urug'chilik aloqasini bog'lab, o'z qizini Jo'chi Buka nabirasi va Shaybonxonning 4-nasldagi avlodi bo'lgan Ming Temurxonga nikohlab bergan. Bu nikohdan El-bek va Po'lad ismli o'g'illar dunyoga kelgan. Ming Temurxonning Jandiy-bekning qizidan tug'ilgan 4-nasldagi avlodi Abu-l-Hayrxon edi, uning nabirasi esa Shayboniyxon edi [Таварих-и гузида, 34 – 35].³ Xuddi shu

¹ Bu hujjat O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar xazinasida 527a raqam ostida saqlanadi.

² Taxmin qilinishicha bu asarni Shayboniyxonning o'zi yozgan yoki uni yozisha faol ishtirok etgan. Ma'lumki, Shayboniyxon o'ta bilimli va yuksak darajada o'qimishli odam bo'lgan, va eng muhimi, o'zining shajarasini juda yaxshi bilgan.

³ Bu ma'lumotlar Osiyo xalqlari instituti Leningrad bo'limining B 745-sonli qo'lyozmasida keltirilgan. Ularning tarjimai A. M. Akramov tomonidan tayyorlangan asarning tanqidiy matni nashr etilgunga qadar amalga oshirilgan, tanqidiy matnda mazkur qo'lyozma ma'lumotlari hisobga olinmagan [Акрамов

ma'lumotni XVII asr muallifi Mahmud ibn Valiy ham keltiradi, unga ko'ra, Jandiy-bek "Somon avlodlaridan bo'lgan, Somon esa Bahrom Chubin urug'idan bo'lgan" [Махмуд ибн Вали 1969, 348]¹.

Ming Temurxon Oltin O'rdaning Shaybon ulusida taxminan 1340 – 1359-yillarida hukmronlik qilgan. Shaybon ulusi Shimoli-G'arbiy Qozog'iston va G'arbiy Sibir yerlarini o'z ichiga olgan edi. Uning poytaxti Ural daryosining o'ng qirg'og'ida joylashgan Saraychiq shahrida edi [Костюков 2010]. Shunisi diqqatga sazovorki, XIV asr o'rtalarida Ming Temurxonning Jandiy-bekning qiziga uylanishidan oldin Jo'chiylar shajarasida birorta ham arab-musulmon ismi bo'lmagan, va aynan shu nikohdan keyin Jo'chiylarning keyingi avlodlari shajarasida Pulod, Ilyos, Tavakkul-Xoja, Ibrohim, Arabshoh, Xizr, Davlat-Shayx, Baxtiyor, Hamza, Mahdiy, Muttalib, Sufyon, Yodgor, Qul-Ahmad, Mahmud, Abu Said, Iso, Muso-Rizo, Mustafo, Murtazo, Qosim, Turdi-Muhammad, Kel-Muhammad, Muhammad-so'fi, Mustash, Ja'far-Sodiq, Navruz kabi arab va fors ismlari paydo bo'lgan. Shunday qilib, agar X asrda Somoniylar Qoraxoniylarning islomlashuvida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan bo'lsa, XIV – XV asrlarda ularning avlodlari Jo'chiylar va Dasht-i Qipchoq o'zbeklarining islomlashuvida xuddi shunday ahamiyatga ega bo'lgan.

Ismoil Somoniy avlodining ismi (Jandiy-bek) ni Sirdaryoning quyi oqimidagi Jand (جند) shahri yoki o'g'uzlar tomonidan Buxoro atrofida asos solingan Turk-i Jandiy (ترك جندى) mahallasining nomi bilan bog'lash mumkin.

Xulosa

Shunday qilib, Somoniylarning ajdodi Bahrom Chubin Sosoniylar davlatining harbiy xizmatida bo'lgan Xuroson o'g'uzlaridan yetishib chiqqan. Bahrom Chubinning avlodi bo'lmish Somon-xudot "O'g'uz-noma" da Somon-Yabg'u deb atalgan va o'g'uzlarning ajdodlari safida tilga olingan. Somoniylar sulolasi o'z hukmronligi davomida doimo o'g'uz qabilalarining harbiy kuchlariga tayangan. O'g'uzlar Somoniylar hokimiyatining boshidan oxirigacha ularning eng yaqin, ishonchli va sodiq odamlari bo'lib kelgan. Nasr ibn Ahmadning o'g'li amir Nuh ibn Nasr (943 – 956-yillarda hukm sorgan) "malik as-Sin" – Chin hukmdori, ya'ni Qoraxoniylar xonining qiziga uylangan edi. Qoraxoniylar sulolasining kelib chiqishi ham *tag'azg'az* (تغزغز), ya'ni "to'qqiz o'g'uz" deb ataluvchi qabilalar bilan

1967, 25 – 26].

¹ Ming Temurxon ajdodlari va avlodlari shajarasi maqola oxiridagi ilovada berilgan.

bog'liq edi. Somoniylar sulolasining so'nggi amiri Abu Ibrohim Ismoil ibn Nuh al-Muntasir (vafoti 395/1004-05) G'uz turklarining yetakchisi Yabg'uning qiziga uylanib, u bilan qarindosh tutingan. XVI – XVII asrlarga oid manbalarda XIV asr o'rtalarida yashagan "Ismoil Somoniyning avlodi" bo'lgan Jandiy-bekning Jo'chiylar bilan qarindosh tutinib, o'z qizini Jo'chi Bukaning nabirasi va Shibanxonning to'rtinchi nasldagi avlodi bo'lgan Ming Temurxonga nikohlab berganligi qayd etilgan.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlarga asoslanib¹, taxmin qilish mumkinki, yuqorida tilga olingan XIV asr o'rtalarida yashagan "Somon va Bahrom Chubin urug'idan bo'lgan Ismoil Somoniy avlodi" Jandiy-bek Somoniylar sulolasining so'nggi vakili Abu Ibrohim Ismoil ibn Nuh al-Muntasirning o'g'uzlar yetakchisi Yabg'uning qizi bilan turmush qurishidan qolgan avlodi bo'lgan. Jandiy-bek Jo'chiylar sulolasi bilan qarindoshlik aloqasi o'rnatib, o'z qizini Jo'chi Bukaning nabirasi, Shibanxonning to'rtinchi nasldagi avlodi bo'lgan Ming Temurxonga nikohlab beradi. Ming Temurxonning Jandiy-bekning qizidan bo'lgan to'rtinchi nasldagi avlodi Dasht-i Qipchoq o'zbeklarining bevosita ajdodi Abu-l-Xayrxon edi. XVI asrda O'rta Osiyoda hukm surgan Shayboniylar sulolasining asoschisi Shayboniyxon esa uning nabirasi edi. Bu ma'lumotlar shundan dalolat beradiki, Ismoil Somoniy avlodlari so'nggi vakilining qoni Jo'chiylar sulolasining qoniga qo'shilib, Dasht-i Qipchoq o'zbeklarining qonida davom etgan. X asrda Somoniylar Qoraxoniylarning islomlashuvida qanday hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan bo'lsa, XIV asrda ularning avlodlari ham Jo'chiylar va Dasht-i Qipchoq o'zbeklarining islomlashuvida xuddi shunday hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan.

Adabiyotlar

Manbalar

Abu Dulaf – Abu Dulaf, ar-Risala al-Uwla, in: Collection of geographical works by Ibn al-Faqih, Ibn Fadlan, Abu Dulaf al-Khazraji / Ed. by F. Sezgin, Facsimile editions, vol. 43, reproduced from MS 5229 Ridawiya Library (Mashhad), Frankfurt am Main, 1987, p. 347 – 361.

Bel'ami – Abou-'Ali Mohammed Bel'ami / Traduite sur la version persane de Chronique de Abou-Djafar Mohammed-ben-Djarir-ben-Jazid Tabari, d'apres les manuscrits de Paris, de Gotha, de Londres et de Canterbury par H. Zotenberg, t. I – IV. Paris, 1867 – 1874.

Gardizi – Abu Sa'id 'Abd al-Hayy ibn Dakhkhak ibn Mahmud Gardizi. Zayn al-Akhbar or Tarikh Gardizi, 'Abd al-Hayy Habibi (ed.). Tehran:

¹ Manbalarda Somoniylarning avlodlari haqida boshqa ma'lumotlar yo'q.

Chapkhana-i Armughan, 1363 shamsi (1984).

Hudud al-'Alam – Hudud al-'Alam, the Regions of the world, a Persian geography / Translated and explained by V. Minorsky. London: E. J. Brill, 1970.

Ibn Haukal – Abu'l-Kasim Ibn Haukal an-Nasibi, Opus geographicum / Ed. J. H. Kramers, edition tertia, BGA, pars 2. Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1967.

Ibn az-Zubayr – al-Qadi ar-Rashid Ibn az-Zubayr. Kitab az-zaxa'ir va-t-tuhaf / Muhammad Hamid Allah va Salah ad-Din al-Munjid nashri. Al-Kuvayt, 1959.

Ibnu'l-Balkhi – Ibnu'l-Balkhi. The Farsnama / Ed. by G. le Strange and R. A. Nicholson ("E. J. W. Gibb Memorial" series). London, 1921.

Ismoil Somoniy va qfnomasi – O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar jam- g'armasida saqlanayotgan 527a sonli hujjat.

al-Istakhri – Abu Ishak al-Istakhri al-Farisi. Viae regnorum / Ed. M. J. de Goeje, BGA, pars 1. Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1967.

al-Loriy – Muslih ad-Din Muhammad al-Loriy. Mir'at al-advor va mirhat al-ag'yor / Istanbul universiteti qo 'lyozmasi (Turkiya), tartib raqami: F 725.

Macoudi – Macoudi. Les prairies d'or / Text et traduction C. Barbier de Meynard, t. I – IX, Paris: Societe Asiatique, 1861 – 1877.

Marvazi – Sharaf al-Zaman Tahir Marvazi on China, the Turks and India / Arabic text (*circa* A.D. 1120) with an English translation and commentary by V. Minorsky. London: The Royal Asiatic Society, 1942.

al-Masudi – al-Masudi. Kitab at-tanbih wa-l-ishraf / Ed. M. J. de Goeje, BGA, pars 8. Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1967.

al-Moqaddasi – Abu 'Abdallah Mohammad ibn Ahmad Shamsaddin al-Moqaddasi. Descriptio Imperii moslemici / Ed. M. J. de Goeje, BGA, pars 3. Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1967.

Mustawfi-i Qazwini – Hamdallah Mustawfi-i Qazwini. The Tarikh-i Guzida or Select History, compiled in A.H. 730 (A.D. 1453) / Ed. by E. G. Browne with indices of the fac-simile text by R. A. Nicholson, vol. 1, Text ("E. J. W. Gibb Memorial" Series, XIV). Leiden – London: E. J. Brill, 1910.

Mustawfi of Qazwin – Hamdallah Mustawfi of Qazwin / The geographical part of the Nuzhat al-Qulub (composed in 740/1340) / Ed. by G. Le Strange ("E. J. W. Gibb Memorial" Series, XV). Leiden – London, 1915.

as-Sam'oniyy – Abu Sa'd 'Abd al-Karim ibn Muhammad as-Sam'oniyy. Al-Ansob / 'Abd ar-Rahmon ibn Yahyo al-Mu'allimiy al-Yamoniyy nashri, 12 jildlik. Bayrut: Muhammad Amin Damaj, 1981.

at-Tabari – Abu Djafar Mohammed ibn Djarir at-Tabari. Annales / Ed. M. J. de Goeje, I – III series. Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1964.

Байхаки – Абу-л-Фазл Байхаки. История Мас'уда (1030 – 1041) / Пер. с перс., введение, комментарий и приложения А. К. Арендса. Издание второе, дополненное. М.: Наука, 1969.

- Бируни 1966** – Абу Рейхан Бируни. Определение границ мест для уточнения расстояний между населенными пунктами (Геодезия) / Исследование, перевод и примечания П. Г. Булгакова // Избранные произведения. Т. 3. Ташкент: Фан, 1966.
- Гардизи** – Абу Са'ид Гардизи. Зайн ал-ахбар. Украшение известий. Раздел об истории Хорасана / Пер. с перс. А. К. Арендса. Введение, комментарии и указатели Л. М. Епифановой. Ташкент: Фан, 1991.
- Гардизи** – Гардизи. Извлечения из «Зейн ал-Ахбар» / Пер. с перс. А. А. Ромаскевича // Материалы по истории туркмен и Туркмении. Том 1. VII – XV века. Арабские и персидские источники. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1939. С. 227 – 233.
- Джувейни** – 'Ала ад-Дин Атамелик Джувейни. Извлечения из «Тарих-и Джаханкуша» / Пер. с перс. под ред. А. А. Ромаскевича // Материалы по истории туркмен и Туркмении. Том 1. VII – XV века. Арабские и персидские источники. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1939. С. 442 – 449.
- Ибн ал-Асир** – Ибн ал-Асир. Ал-Камил фи-т-та'рих / Пер. с араб., примечания и комментарии П. Г. Булгакова. Дополнения к переводу, примечаниям и комментариям, введение и указатели Ш. С. Камолиддина. Ташкент: Ўзбекистон, 2006.
- ал-Карши** – Джамал ал-Карши Мулхакат ас-сурах / Пер. с араб. и прим. А. Саидова. Душанбе: Ирфон, 2006.
- ал-Марвази** – Тахир ал-Марвази. Таба'и' ал-хайаван / Пер. с араб. Ш. Закирова // Материалы по этнической истории тюркских народов Центральной Азии. Ташкент: Фан, 2003. С. 44 – 51.
- Махмуд ибн Вали** – Махмуд ибн Вали. Бахр ал-асрар фи манакиб ал-ахйар / Пер. с перс. З. Н. Ворожейкиной // Материалы по истории казахских ханств XV – XVIII веков (Извлечения из персидских и тюркских сочинений). Алма-Ата: Наука, 1969. С. 320 – 368.
- Наршахи** – Мухаммад ан-Наршахи. Та'рих-и Бухара. История Бухары / Вступительная статья Д. Ю. Юсуповой. Перевод, комментарии и примечания Ш. С. Камолиддина. Археолого-топографический комментарий Е. Г. Некрасовой. Ташкент: SMI-ASIA, 2011.
- Наршахий** – Абу Бакр Мухаммад ибн Жаъфар Наршахий. Бухоро тарихи / Форс тилидан А. Расулев таржимаси, муҳаррир А. Ўринбоев. Тошкент: Шарқ баёзи, 1993.
- Рашид-ад-Дин** – Рашид-ад-Дин. Сборник летописей. В 3-х частях / Пер. с перс. Л. А. Хетагурова, О. И. Смирновой, Ю. П. Верховского и А. К. Арендса. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1946, 1952, 1960.
- Рашид ад-Дин** – Фазлаллах Рашид ад-Дин. Огуз-наме / Пер. с перс., предисловие, комментарии, примечания и указатели Р. М. Шукюровой. Баку: Элм, 1987.
- ат-Табари** – Извлечения из «Тарих ар-русул ва-л-мулук» [ат-Табари]

/ Пер. с араб. Ш. Закирова, пер. с уйгур. М. Кутлукова // Материалы по истории Средней и Центральной Азии X – XIX вв. Ташкент: Фан, 1988. С. 5 – 17.

Таварих-и гузида – Таварих-и гузида-йи Нусрат-наме / Пер. с узбек. В. П. Юдина // Материалы по истории казахских ханств XV – XVIII вв. (Извлечения из персидских и тюркских сочинений). Алма-Ата: Наука, 1969. С. 9 – 43.

Тер-Мкртичян 1979 – Тер-Мкртичян Л. Х. Армянские источники о Средней Азии. V – VII вв. М.: Наука, 1979.

ал-‘Утби 1939 – Извлечения из «Тарих ал-Йамини» Абу Насра ал-‘Утби / Пер. с араб. С. Волина // Материалы по истории туркмен и Туркмении. Том 1. VII – XV вв. Арабские и персидские источники. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1939. С. 223 – 227.

ал-‘Утби 1988 – Извлечения из «Тарих-и Йамини» ал-‘Утби / Пер. с перс. М. А. Салахетдиновой // Материалы по истории Средней и Центральной Азии X – XIX веков. Ташкент: Фан, 1988. С. 24 – 57.

Фирдоуси 1952 – Абу-л-Касим Фирдоуси. Шах-наме. Сказание о Бахраме Чубине / Пер. с перс. Сталинабад, 1952.

ал-Хусайни – Садр ад-дин ‘Али ал-Хусайни. Ахбар ад-даулат ас-салджукиййа или Зубдат ат-таварих фи ахбар ал-умара’ ва-л-мулук ас-селджукиййа («Сообщения о сельджукском государстве» или «Сливки летописей, сообщающих о сельджукских эмирах и государях») / Издание текста, перевод, введение, примечания и приложения З. М. Бунятова. М.: Наука, 1980.

İlmiy adabiyotlar

Browne 1997 – Browne E. G. A Literary History of Persia, I – IV volumes, vol. 1, From the Earliest Times until Firdawsi (to 1000 AD), Bethesda, Maryland: Iranbooks, 1997.

Czegdely 1958 – Czegdely K., Bahram Cobin and the Persian apocalyptic literature, in: Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, t. VIII, 1958, fasc. 1, p. 21 – 43.

MacKenzie 1971 – MacKenzie D. N. A Concise Pahlavi Dictionary. London: Oxford University Press, 1971.

Togan 1964 – Velidi Togan A.-Z. Peygamberin zamanında Şarkı ve Garbi Türkistan’ı Ziyaret eden Çinli Budist rahibi Hüen-Çang’ın bu ülkelerin Siyasi ve Dini Hayatına ait kayıtları // İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, IV / 1-2. Ankara, 1964. S. 21 – 128.

Акрамов 1967 – Таварих-и Гузида Нусрат-наме / Исследование, критический текст, аннотированное оглавление и таблица сводных оглавлений А. М. Акрамова. Ташкент: Фан, 1967.

Будагов 1869 – Будагов Л. З. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, с включением употребительнейших слов арабских и персидских и с переводом на русский язык. В двух томах. Санкт-Петербург, 1869. [М., 1960].

- Вайнберг 1999** – Вайнберг Б. И. Этногеография Турана в древности и раннем средневековье (VII в. до н. э. – VIII в. н. э.). М.: Восточная литература, 1999.
- Гумилев 1960** – Гумилев Л. Н. Бахрам Чубин (опыт критики источников) // Проблемы востоковедения, 1960, № 3. С. 228 – 241.
- Гумилев 1967** – Гумилев Л. Н. Древние тюрки. М.: Наука, 1967.
- ДТС** – Древнетюркский словарь / Под ред. В. М. Наделяева, Д. М. Насилова, Э. Р. Тенишева и А. М. Щербака. Л.: Наука ЛО, 1969.
- Зуев 2002** – Зуев Ю. А. Ранние тюрки: очерки истории и идеологии. Алматы: Дайк-Пресс, 2002.
- Камолиддин, Мусаметов 2024** – Камолиддин Ш. С., Мусаметов Б. Э. Вакфные документы потомков Исма'ила Самани (текст, перевод, комментарии). Ташкент: Fan ziyosi, 2024.
- Колесников 1981** – Колесников А. И. О термине «марзбан» в Сасанидском Иране // Палестинский сборник, вып. 27 (90). М.; Л.: Наука, 1981. С. 49 – 56.
- Кононов 1958** – Кононов А. Н. Родословная туркмен. Сочинение Абул-Гази хана хивинского. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1958.
- Костюков 2010** – Костюков В. П. Улус Шибана Золотой Орды в XIII—XIV вв. / Под ред. И. М. Миргалеева. Казань: Изд-во «Фэн» АН РТ, 2010.
- Мелитинский 1991** – Мелитинский Е. М. Ворон // Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х томах. М., 1991. Т. 1. С. 245 – 247.
- Мец 1966** – Мец А. Мусульманский ренессанс / Перевод с немецкого, предисловие, библиография и указатель Д. Е. Бертельса. М.: Наука, 1966.
- Мокрынин 2004** – Мокрынин В. П. Сирийские и армянские источники // Источниковедение Кыргызстана с древности до конца XIX в.). Бишкек: Илим, 2004. С. 64 – 73.
- Мухамедова 1978** – Мухамедова З. Б. Несколько слов об антропонимах в «Огуз-наме» из сочинения Салар Баба // Ономастика Средней Азии. М.: Наука, 1978. С. 169 – 171.
- Пигулевская 1946** – Пигулевская Н. В. Византия и Иран на рубеже VI и VII веков. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1946.
- Пигулевская 1958** – Пигулевская Н. В. и др. История Ирана с древнейших времен до конца XVIII в. Л.: Изд-во АН СССР, 1958.
- Пугаченкова 1983** – Пугаченкова Г. А. Хорасанские мавзолеи // Художественная культура Средней Азии IX – XIII веков / Отв. ред. Л. И. Ремпель. Ташкент: Изд-во лит-ры и иск-ва им. Г. Гуляма, 1983. С. 14 – 29.
- Сухарева 1976** – Сухарева О. А. Квартальная община позднефеодального города Бухары (в связи с историей кварталов). М.: Наука, 1976.
- Шаниязов 1973** – Шаниязов К. Древние элементы в этногенезе узбеков // IX Международный конгресс антропологических

Samanids and Oghuz Turks

Prof. Dr. Shamsiddin S. Kamoliddin¹

Abstract

This paper discusses Og'uz origin of the Samanids dynasty. The ancestor of the Samanids was originated from the O'g'uz tribes of Khurasan, which were in military service of the Sasanids. Another ancestor of the Samanids Saman-Khudat is mentioned in "O'g'uz-nama" as Saman-Yabg'u among ancestors of the O'g'uz tribes. The Samanid dynasty relied on the military power of the Oghuz tribes throughout their rule. The Oghuz Turks were the closest, most trusted, and most loyal people of the Samanids dynasty. The Samanid amir Mansur ibn Nuh was married a daughter of "malik al-Sin" the king of the Qarakhanids Khanate in the East Turkistan, who was originated from the Toquz-Oghuz Turks. The last Samanid amir Abu Ibrahim Isma'il ibn Nuh, known as al-Muntasir (died in 395/1004-05) married a daughter of Yabg'u, the leader of the Ghuzz Turks, and became related to him. In the sources of the sixteenth-seventeenth centuries, a certain Jandi Bek is mentioned as "a descendant of Isma'il al-Samani", who became related to the Jochids, marrying his daughter to Ming Timur Khan, who was the grandson of Jochi Buka and a descendant of Shaiban Khan in the fourth generation. The author believes that this Jandi Bek, who lived in the fourteenth century, was a descendant of the last Samanid amir al-Muntasir from his marriage with the daughter of Yabghu, the leader of the Ghuzz Turks. A descendant of Ming Timur Khan from the daughter of Jandi Bek in the fourth generation, Abu-l-Khair Khan (1412-1468), was the founder of the state of nomadic Uzbeks in Dasht-i Qipchaq. His grandson Muhammad Sheibani Khan (1451-1510) was the founder of the Uzbek dynasty of Shaibanids, who ruled in Central Asia in 1501-1601.

Key words: *Turkistan, Khurasan, Oghuz Turks, Bahram Chubin, Bukhara, Saman-Khudat, "Oghuz-Nama", Samanids, Saljuq Turks.*

References

Abu Dulaf – Abu Dulaf. *Ar-Risala al-Uwla*. In *Collection of Geographical Works by Ibn al-Faqih, Ibn Fadlan, Abu Dulaf al-Khazraji*, edited by

¹ Shamsiddin S. Kamoliddin – Doctor of Historical Sciences, Professor, Oriental University.

E-mail: shamskamol@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2469-8717

For citation: Kamoliddin, Sh. S. 2026. "Samanids and Oghuz Turks". *Uzbekistan: Language and Culture* 2: 131 – 153.

- Fuat Sezgin, 347–361. Facsimile editions, vol. 43. Reproduced from MS 5229 Ridawiya Library (Mashhad). Frankfurt am Main, 1987.
- al-Istakhri – Abu Ishak al-Istakhri al-Farisi. *Viae Regnorum*. Edited by M. J. de Goeje. *Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, pars 1. Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1967.
- al-Loriy – Muslih ad-Din Muhammad al-Loriy. *Mir'at al-Advor va Mirhat al-Ag'yor*. Istanbul universiteti qo'lyozmasi (Turkiya), F 725.
- al-Masudi – al-Masudi. *Kitab at-Tanbih wa-l-Ishraf*. Edited by M. J. de Goeje. *Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, pars 8. Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1967.
- al-Moqaddasi – Abu 'Abdallah Mohammad ibn Ahmad Shamsaddin al-Moqaddasi. *Descriptio Imperii Moslemici*. Edited by M. J. de Goeje. *Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, pars 3. Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1967.
- as-Sam'oniyy – Abu Sa'd 'Abd al-Karim ibn Muhammad as-Sam'oniyy. *Al-Ansob*. Nashrga tayyorlovchi 'Abd ar-Rahmon ibn Yahyo al-Mu'allimiy al-Yamoniyy. 12 jild. Bayrut: Muhammad Amin Damaj, 1981.
- at-Tabari – Abu Djafar Mohammed ibn Djarir at-Tabari. *Annales*. Edited by M. J. de Goeje. I–III series. Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1964.
- Bel'ami – Abou-'Ali Mohammed Bel'ami. *Chronique de Abou-Djafar Mohammed-ben-Djarir-ben-Jazid Tabari*. Traduite par H. Zotenberg d'après les manuscrits de Paris, Gotha, Londres et Canterbury. T. I–IV. Paris, 1867–1874.
- Gardizi – Abu Sa'id 'Abd al-Hayy ibn Dakhkhak ibn Mahmud Gardizi. *Zayn al-Akhbar*. Edited by 'Abd al-Hayy Habibi. Tehran: Chapkhana-i Armughan, 1363 shamsi (1984).
- Hudud al-'Alam – *Hudud al-'Alam: The Regions of the World*. Translated and explained by V. Minorsky. London: E. J. Brill, 1970.
- Ibn Haukal – Abu'l-Kasim Ibn Haukal an-Nasibi. *Opus Geographicum*. Edited by J. H. Kramers. Edition tertia. *Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, pars 2. Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1967.
- Ibn az-Zubayr – al-Qadi ar-Rashid Ibn az-Zubayr. *Kitab az-Zaxa'ir va-t-Tuhaf*. Nashrga tayyorlovchilar Muhammad Hamid Allah va Salah ad-Din al-Munjid. Al-Kuvayt, 1959.
- Ibnu'l-Balkhi – Ibnu'l-Balkhi. *The Farsnama*. Edited by G. Le Strange and R. A. Nicholson. "E. J. W. Gibb Memorial" Series. London, 1921.
- Ismoil Somoniyy vaqfnomasi – O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar jamg'armasi, inv. № 527a.
- Macoudi – Macoudi. *Les Prairies d'or*. Texte et traduction par C. Barbier de Meynard. T. I–IX. Paris: Société Asiatique, 1861–1877.
- Marvazi – *Sharaf al-Zaman Tahir Marvazi on China, the Turks and India*. Arabic text with English translation and commentary by V. Minorsky. London: The Royal Asiatic Society, 1942.
- Mustawfi-i Qazwini — Hamdallah Mustawfi-i Qazwini. *The Tarikh-i Guzida or Select History*. Edited by E. G. Browne, with indices by R. A.

- Nicholson. Vol. 1. Leiden–London: E. J. Brill, 1910.
- Mustawfi of Qazwin – Hamdallah Mustawfi of Qazwin. *The Geographical Part of the Nuzhat al-Qulub*. Edited by G. Le Strange. Leiden–London, 1915.
- Bayxaki – Abu-l-Fazl Bayxaki. *Istoriya Mas'uda (1030–1041)*. Perevod, vvedenie, kommentarii i prilozheniya A. K. Arendsa. 2-ye izd. Moskva: Nauka, 1969.
- Biruni – Abu Reyxan Biruni. *Opredelenie granis mest dlya utochneniya rasstoyaniy mejdru naselennymi punktami (Geodeziya)*. Issledovanie, perevod i primechaniya P. G. Bulgakova. V: *Izbrannyye proizvedeniya*, t. 3. Tashkent: Fan, 1966.
- Gardizi – Abu Sa'id Gardizi. *Zayn al-axbar. Ukrashenie izvestiy*. Perevod A. K. Arendsa. Vvedenie i kommentarii L. M. Yepifanovoy. Tashkent: Fan, 1991.
- Gardizi – Gardizi. "Iz vlecheniya iz «Zeyn al-Axbar»." Perevod A. A. Romaskevicha. V: *Materialy po istorii turkmen i Turkmenii*. T. 1. Moskva–Leningrad: Izd-vo AN SSSR, 1939.
- Djuveyni – 'Ala ad-Din Atamelik Djuveyni. "Iz vlecheniya iz «Tarix-i Djexankusha»." Perevod pod redaksiyey A. A. Romaskevicha. V: *Materialy po istorii turkmen i Turkmenii*. T. 1. Moskva–Leningrad: Izd-vo AN SSSR, 1939.
- Ibn al-Asir – Ibn al-Asir. *Al-Kamil fi-t-ta'rix*. Perevod i kommentarii P. G. Bulgakova. Tashkent: O'zbekiston, 2006.
- al-Karshi – Djamal al-Karshi. *Mulxakat as-surax*. Perevod i primechaniya A. Saidova. Dushanbe: Irfon, 2006.
- al-Marvazi – Taxir al-Marvazi. "Taba'i' al-xayavan." Perevod Sh. Zakirova. V: *Materialy po etnicheskoy istorii tyurkskix narodov sentralnoy Azii*, 44–51. Tashkent: Fan, 2003.
- Maxmud ibn Vali – Maxmud ibn Vali. *Baxr al-asrar fi manakib al-axyar*. Perevod Z. N. Vorobjevskoy. V: *Materialy po istorii kazaxskix xanstv XV–XVIII vekov*. Alma-Ata: Nauka, 1969.
- Narshaxi – Muxammad an-Narshaxi. *Ta'rix-i Buxara. Istoriya Buxary*. Perevod i kommentarii Sh. S. Kamoliddina. Tashkent: SMI-ASIA, 2011.
- Narshaxiy – Abu Bakr Muxammad ibn Ja'far Narshaxiy. *Buxoro tarixi*. Fors tilidan A. Rasulev tarjimasi. Toshkent: Sharq bayozi, 1993.
- Rashid-ad-Din – Rashid-ad-Din. *Sbornik letopisey*. V 3 chastyax. Perevod L. A. Xetagurova va boshqalar. Moskva–Leningrad: Izd-vo AN SSSR, 1946–1960.
- Rashid ad-Din – Fazlallax Rashid ad-Din. *Oguz-name*. Perevod R. M. Shukyurov. Baku: Elm, 1987.
- at-Tabari – "Iz vlecheniya iz «Tarix ar-rusul va-l-muluk»." Perevod Sh. Zakirova va M. Kutlukova. V: *Materialy po istorii Sredney i sentralnoy Azii X–XIX vv.*, 5–17. Tashkent: Fan, 1988.
- Tavarix-i guzida – *Tavarix-i guzida-yi Nusrat-name*. Perevod V. P. Yudina. V: *Materialy po istorii kazaxskix xanstv XV–XVIII vv.*, 9–43. Alma-Ata: Nauka, 1969.
- Ter-Mkrtychyan, L. X. 1979. *Armianskie istochniki o Sredney Azii. V–VII vv.*

Moskva: Nauka.

- al-'Utbi – "Iz vlecheniya iz «Tarix al-Yamini» Abu Nasra al-'Utbi." Perevod S. Volina. V: *Materialy po istorii turkmen i Turkmenii*. T. 1, 223–227. Moskva–Leningrad: Izd-vo AN SSSR, 1939.
- al-'Utbi – "Iz vlecheniya iz «Tarix-i Yamini» al-'Utbi." Perevod M. A. Salaxetdinovoy. V: *Materialy po istorii Sredney i sentralnoy Azii X–XIX vekov*, 24–57. Tashkent: Fan, 1988.
- Firdousi – Abu-l-Kasim Firdousi. *Shax-name. Skazanie o Baxrame Chubine*. Stalinabad, 1952.
- al-Xusayni – Sadr ad-din 'Ali al-Xusayni. *Axbar ad-daulat as-saldjukiyya*. Izdanie teksta, perevod i primechaniya Z. M. Buniyatova. Moskva: Nauka, 1980.

Ilmiy manbalar

- Browne 1997 – Browne E. G. *A Literary History of Persia*, I–IV volumes, vol. 1, *From the Earliest Times until Firdawsi (to 1000 AD)*. Bethesda, Maryland: Iranbooks, 1997.
- Czegledy 1958 – Czegledy K. "Bahram Cobin and the Persian Apocalyptic Literature." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* VIII, fasc. 1 (1958): 21–43.
- MacKenzie 1971 – MacKenzie D. N. *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford University Press, 1971.
- Togan 1964 – Velidi Togan A.-Z. "Peygamberin zamanında Şarkı ve Garbi Türkistan'ı ziyaret eden Çinli Budist rahibi Hüen-Çang'ın bu ülkelerin siyasi ve dini hayatına ait kayıtları." *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* IV, no. 1–2 (1964): 21–128.
- Akramov 1967 – Akramov A. M. *Tavarix-i Guzida Nusrat-name: Issledovaniye, kriticheskiy tekst, annotirovannoye oglavleniye i tablitsa svodnyx oglavleniy*. Toshkent: Fan, 1967.
- Budagov 1869 – Budagov L. Z. *Sravnitel'nyy slovar' turetsko-tatarskix narechiy s vkluyucheniym upotrebitel'neyshix slov arabskix i persidskix i s perevodom na russkiy yazyk*. 2 tomlik. Sankt-Peterburg, 1869 [Moskva, 1960].
- Vaynberg 1999 – Vaynberg B. I. *Etnogeografiya Turana v drevnosti i rannem srednevekov'ye (VII v. do n. e. – VIII v. n. e.)*. Moskva: Vostochnaya literatura, 1999.
- Gumilev 1960 – Gumilev L. N. "Baxram Chubin (opyt kritiki istochnikov)." *Problemy vostokovedeniya*, no. 3 (1960): 228–241.
- Gumilev 1967 – Gumilev L. N. *Drevniye tyurki*. Moskva: Nauka, 1967.
- DTS 1969 – *Drevnetyurkskiy slovar'*. Pod redaktsiyey V. M. Nadelyayeva, D. M. Nasilova, E. R. Tenisheva va A. M. Shcherbaka. Leningrad: Nauka LO, 1969.
- Zuyev 2002 – Zuyev Yu. A. *Ranniye tyurki: ocherki istorii i ideologii*. Almaty: Dayk-Press, 2002.
- Kamoliddin, Musametov 2024 – Kamoliddin Sh. S., Musametov B. E. *Vakfnyye dokumenty potomkov Isma'ila Samani (tekst, perevod, kommentarii)*. Toshkent: Fan ziyosi, 2024.

- Kolesnikov 1981 – Kolesnikov A. I. “O termine ‘marzban’ v Sasanidskom Irane.” *Palestinskiy sbornik* 27 (90) (1981): 49–56.
- Kononov 1958 – Kononov A. N. *Rodoslovnaya turkmen. Sochineniye Abu-l-Gazi xana xivinskogo*. Moskva–Leningrad: Izdatel'stvo AN SSSR, 1958.
- Kostyukov 2010 – Kostyukov V. P. *Ulus Shibana Zolotoy Ordı v XIII–XIV vv. Pod redaktsiyey I. M. Mirgaleeva*. Qozon: Izdatel'stvo “Fen” AN RT, 2010.
- Melitinskiy 1991 – Melitinskiy E. M. “Voron.” In *Mify narodov mira. Entsiklopediya v 2-x tomax*, 245–247. Tom 1. Moskva, 1991.
- Mets 1966 – Mets A. *Musul'manskiy renessans*. Nemis tilidan tarjima, so'zboshi, bibliografiya va ko'rsatkich D. E. Bertels tomonidan. Moskva: Nauka, 1966.
- Mokrynin 2004 – Mokrynin V. P. “Siriyskiye i armyanskiye istochniki.” In *Istochnikovedeniye Kyrgyzstana s drevnosti do kontsa XIX v.*, 64–73. Bishkek: Ilim, 2004.
- Muxamedova 1978 – Muxamedova Z. B. “Neskol'ko slov ob antroponimax v ‘Oguz-name’ iz sochineniya Salar Baba.” In *Onomastika Sredney Azii*, 169–171. Moskva: Nauka, 1978.
- Pigulevskaya 1946 – Pigulevskaya N. V. *Vizantiya i Iran na rubezhe VI i VII vekov*. Moskva–Leningrad: Izdatel'stvo AN SSSR, 1946.
- Pigulevskaya 1958 – Pigulevskaya N. V. va boshqalar. *Istoriya Irana s drevneyshix vremen do kontsa XVIII v.* Leningrad: Izdatel'stvo AN SSSR, 1958.
- Pugachenkova 1983 – Pugachenkova G. A. “Xorasanskiye mavzolei.” In *Xudojestvennaya kul'tura Sredney Azii IX–XIII vekov*, mas'ul muharrir L. I. Rempel, 14–29. Toshkent: Izdatel'stvo literatury i iskusstva imeni G. Gulyama, 1983.
- Suxareva 1976 – Suxareva O. A. *Kvartal'naya obshchina pozdnefeodal'nogo goroda Buxary (v svyazi s istoriyey kvartalov)*. Moskva: Nauka, 1976.
- Shoniyozov 1973 – Shoniyozov K. “Drevniye elementy v etnogeneze uzbekov.” In *IX Mejdunarodnyy kongress antropologicheskix i etnograficheskix nauk (Chikago). Doklady sovetsoy delegatsii*, 15. Moskva: Nauka, 1973.

ILOVA

Ming-Temur-xon-shajarasi

Shiban-xon, Jo'chining 5-o'g'li

Bahadur

Jo'chi-Buka

Badagul

Ming Temur-xon + Ismoil Somoniy avlodi Jandiy-bekning qizi
(XIV asr o'rtalari)

Pulod-sulton

Ibrohim-sulton

Davlat-Shayx-sulton

Abu-l-Xayr-xon (1428 – 1468 yy. da hukm surgan),
Dasht-i Qipchoqda O'zbek xonligi (1428 – 1524)ga asos solgan

Shoh-Budag-sulton

Abu-l-Fath Muhammad Shabyoniyxon (1500 – 1510-yy.da hukm
surgan),
Buxoroda Shayboniylar sulolasi (1500 – 1599)ga asos solgan.